

І. В. Андронов*

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ РІШЕНЬ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Суд, здійснюючи правосуддя у цивільних справах, з метою охорони та захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інших суб'єктів правовідносин, вирішує по суті різноманітні питання, пов'язані з визнанням наявності чи відсутності тих чи інших прав та обов'язків, присудженням майна, встановленням фактів, які мають юридичне значення, тощо. Така багатогранність діяльності суду, його повноважень у цивільному процесі, призвела до різноманітності видів судових актів, які суд ухвалює в процесі здійснення правосуддя. Центральну роль серед цих актів відіграє рішення суду, яким цивільна справа вирішується по суті. 1 вересня 2005 року набрав чинності Цивільний процесуальний кодекс України 2004 року, у зв'язку з чим було введено нові види рішень суду в цивільному процесі, і сам термін “судове рішення” набув децю нового значення.

Основні підходи до класифікації рішень суду в цивільному процесі вироблені ще в радянські часи. Даною проблемою займалися такі відомі вчені-процесуалісти як М. Г. Авдюков, М. А. Гурвич, Д. М. Чечот, Б. Зейдер, М. Й. Штефан та ін. На сьогоднішній день суттєві зміни в процесуальному законодавстві викликані прагненням законодавця вдосконалити процес судового захисту прав і законних інтересів громадян та пристосувати національне законодавство до вимог світових та європейських стандартів вимагає вироблення нових підходів до класифікації рішень суду та пристосування існуючих до правових реалій сьогодення.

Метою даної роботи є аналіз існуючих у науці цивільного процесуального права підходів до класифікації рішень суду, співставлення різних видів рішень суду між собою та виявлення специфічних рис нових видів судових рішень.

Перш за все, для вирішення питання щодо класифікації рішень суду в цивільному процесі України, необхідно зупинитись на розмежуванні таких понять як “рішення суду” і “судове рішення”. Не дивлячись на очевидну зовнішню подібність цих понять, вони мають різний зміст, визначений чинним цивільним процесуальним законодавством. Поняття “судове рішення” є ширшим за змістом, оскільки включає як рішення суду, так і інші акти правосуддя, такі як ухвала суду і судовий наказ, визначені в законі як форми судових рішень (ст. ст. 95, 208 ЦПК України¹).

Ще в 1959 році М. Авдюков у своїй праці “Судове рішення” зазначав, що термін “рішення” використовується іноді як узагальнюючий відносно всіх процесуальних актів, які ухвалюються судовими органами, тобто в значенні суджень суду у всіх питаннях, віднесених до його компетенції незалежно від форми його вираження².

Використання терміна “судове рішення” в якості узагальнюючого для всіх актів суду не є характерним тільки для цивільного процесуального законодавства. Така сама ситуація існує і в господарському процесі, і в адміністративному, і в кримінальному. Такий стан речей можна пояснити прагненням законодавця уніфікувати термінологію, яка використовується в різних видах судочинства щодо до актів судової влади. Проте ситуацію, коли практично одне й те саме найменування використовується для позначення родового і видового понять, не можна вважати вдалою. Термін “рішення” традиційно використовується в цивільному процесуальному праві стосовно актів суду, якими вирішується справа по суті, і він не повинен застосовуватися до інших актів, які не мають подібних властивостей, до таких, наприклад, як ухвали суду. Крім того,

© Андронов І. В., 2006

* аспірант Одеської національної юридичної академії

¹ ОВУ. — 2004. — № 16. — Ст. 1088

² Авдюков М. Г. Судебное решение. — М.: Госюриздат, 1959. — С. 7.

плутанина в термінології може призвести до різного тлумачення тих чи інших норм закону. Більш коректним для визначення родового поняття, що застосовується до всіх актів правосуддя в цивільному процесі слід вважати термін “постанови суду”, який використовується в науці цивільного процесуального права³.

Рішення суду в цивільному процесі, тобто ті постанови суду, якими справа вирішується по суті, можна класифікувати за різними підставами. Найбільш поширеним є поділ рішень за видами проваджень, в яких вони ухвалюються. За цим критерієм виділяють:

1. Рішення суду в позовному провадженні.
2. Рішення суду у справах окремого провадження.
3. Рішення суду, прийняте в наказному провадженні (судовий наказ)⁴.

Сама по собі підстава даної класифікації ніяких заперечень не викликає. Однак віднесення судового наказу до видів рішень суду в цивільному процесі вбачається не зовсім правомірним.

Цивільний процесуальний кодекс України, переймаючи досвід інших держав, і, насамперед, досвід Російської Федерації, ввів нову форму судового рішення по фактично безспірним справам (які стосуються деяких цивільних, трудових та інших категорій справ) — рішення у формі судового наказу. Основна мета нововведення — децю полегшити роботу суддів, усунути непотрібну волокиту і надати можливість громадянам без значних фінансових затрат швидко отримати виконавчий документ.

Закон називає судовий наказ особливою формою судового рішення (ч. 1 ст. 95 ЦПК України), але формою судового рішення, як вже зазначалося вище, є і ухвала суду. Судовий наказ — це специфічний процесуальний документ, який має свої, характерні тільки для нього властивості, і він суттєво відрізняється від рішення суду в позовному та окремому провадженні. В результаті аналізу норм цивільного процесуального законодавства можна визначити такі відмінності судового наказу від рішень суду в позовному та окремому провадженні:

- а) рішення суду ухвалюється, а судовий наказ видається;
- б) характер вимог, за якими може видаватися судовий наказ, відрізняється від питань, які вирішуються судом в порядку окремого провадження і подібний до вимог, які вирішуються в позовному провадженні. Однак рішення суду в позовному провадженні вирішує по суті існуючий між сторонами спір про право, а судовий наказ видається по так званім “безспірним” вимогам;
- в) рішення суду може ухвалюватись у всіх справах, які належать до юрисдикції суду, а судовий наказ — тільки в певному, чітко визначеному в законі, переліку категорій справ;
- г) рішення суду ухвалюється за результатами розгляду справи в судовому засіданні за активної участі сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а видача судового наказу відбувається без судового засідання та виклику стягувача та боржника;
- д) вимоги до змісту рішення суду в позовному та окремому провадженні однакові і містяться в ст. 215 ЦПК України, а зміст судового наказу суттєво від них відрізняється і регламентований самостійною статтею — ст. 103 ЦПК України.

е) судовий наказ є одночасно актом суду і виконавчим документом, а рішення суду — це тільки судовий акт, і при зверненні його до виконання додатково вимагає видачі судом виконавчого листа.

Отже, більш правильним буде поділяти рішення суду за критерієм виду провадження на рішення суду в позовному провадженні та рішення суду у справах окремого провадження.

Рішення суду в позовному провадженні, в свою чергу, також поділяються на види.

Класифікація рішень суду в позовному провадженні будується за тією ж ознакою, за

³ Гуреев П. П. Судебное разбирательство гражданских дел. — М.: Госюриздат, 1958. — С. 146; Чечот Д. М. Постановления суда первой инстанции. — М.: Госюриздат, 1958. — С. 5.

⁴ Немировська О. На шляху оновлення цивільного процесуального законодавства // Право України. — 1999. — № 11. — С. 71.

якою відрізняються позови. За основу береться характер правової дії рішення суду, спосіб судового захисту права (присудження, визнання, перетворення правовідносин). Відповідно, і рішення суду в позовному провадженні поділяються на наступні види:

1. Рішення про присудження — це постанови суду, якими підтверджуються права, обов'язки та законні інтереси сторін, і одна сторона присуджується виконати на користь другої сторони певні дії або утриматися від їх виконання.

2. Рішення про визнання — постанови суду, якими підтверджується наявність або відсутність між сторонами певних юридичних відносин, певних обставин чи юридичних фактів.

3. Перетворювальні (конститутивні) рішення — це постанови суду, спрямовані на зміну чи припинення правовідносин (ст. 16 ЦК України)⁵.

У різних видах рішень суду в позовному провадженні цивільне правовідношення виступає як предмет рішення по-різному:

Предмет рішення про присудження складає право вимоги з відповідним йому обов'язком, коли можливість здійснити обов'язок у примусовому порядку вже настала, якщо при цьому позивач вимагає від суду примусового притягнення відповідача до здійснення ним свого обов'язку. Звертаючись до суду з позовом про присудження, позивач зазначає в якості предмету свого позову ту цивільно-правову вимогу, яку він просить підтвердити для подальшого примусового здійснення.

Такою, наприклад, є вимога позивача про повернення його власності відповідачем, який незаконно нею володіє, вимога сплати боргу за грошовим зобов'язанням, тощо.

Предметом рішення про визнання є існування або не існування обов'язку відповідача і права позивача або про їх зміст чи обсяг. Таким, наприклад, є предмет рішення про визнання оспорюваної угоди недійсною, або, навпаки, визнання нікчемної угоди дійсною, про визнання права власності, тощо.

Предметом перетворювального (конститутивного) рішення слугує право позивача на перетворення (встановлення, зміну, припинення) правовідношення, яке здійснюється через суд.

Це право позивача, яке називається "перетворювальним правом", направлене на перетворення складного правовідношення, на підставі якого це право виникло. Так, при розірванні договору житлового найму воно направлене на перетворення (припинення) правовідносин по житловому найму, при розірванні шлюбу — шлюбного правовідношення, тощо.

Це право може бути направлене також і на перетворення іншого правовідношення. Так, переважне право купівлі, що виникло на підставі права спільної власності і факту відчуження ким-небудь з учасників цього права своєї частки сторонній особі (ст. 362 ЦК України), направлене на ліквідацію нового правовідношення, яке виникло на підставі відчуження, і на перехід відчуженого майна до позивача — учасника спільної власності.

Рішення суду в позовному провадженні також можна класифікувати за видами матеріально-правових відносин, які є предметом спору і, відповідно, предметом судового рішення. Так, на практиці часто виділяють рішення по цивільним, трудовим, житловим, сімейним, земельним спорам, тощо. Кожний з цих видів рішень суду має свої особливості при тому, звісно, що всі вони підкорені єдиним загальним правилам.

Рішення суду також поділяють за критерієм суб'єкта ухвалення рішення на: а) рішення одноособового судді; б) рішення колегіального суду.

За змістом рішення суду можуть бути остаточними та додатковими.

У зв'язку з набранням чинності Цивільним процесуальним кодексом України 2004 року і появою такого самостійного виду рішення суду як заочне рішення, рішення суду в позовному провадженні можуть поділятися за ступенем присутності ознаки змагальності процесу на два види:

1. Звичайне рішення суду.
2. Заочне рішення суду.

⁵ Цивільне процесуальне право України: Підруч. — К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. — С. 402.

Звичайне рішення суду — це рішення, ухвалене в результаті розгляду справи в змагальному процесі, здійснюваного в присутності обох сторін по справі.

Заочне рішення суду є кінцевим результатом заочного розгляду справи.

Інститут заочного рішення не є невідомим для нашого судочинства, оскільки вперше був введений ще Статутом цивільного судочинства Російської Імперії 1864 р. і застосовувався у випадку неявки відповідача в суд та мав за мету усунення причин, які сприяли затягуванню процесу⁶.

Сам по собі заочний розгляд, тобто розгляд цивільної справи у відсутності відповідача, був можливий та передбачався і в ЦПК попередньої редакції (хоча й не мав самостійної назви). У відповідності до ст. 172 ЦПК України 1963 року суд мав право у випадку повторної неявки в судове засідання відповідача розглянути справу у його відсутності за наявності у справі достатніх матеріалів про права та взаємовідносини сторін. Однак така ситуація укладалася в рамки звичайного провадження по справі. На сьогоднішній день розгляд справи у відсутності в судовому засіданні відповідача регулюється окремою главою ЦПК, яка має назву “Заочний розгляд справи”. ЦПК Російської Федерації виділив розгляд справи у відсутності відповідача в окремий вид провадження — заочне провадження. В ЦПК України термін „заочне провадження” не міститься.

Заочне рішення, являючись по суті, такою самою підсумковою постановою суду в цивільній справі, що й звичайне рішення, підкоряється тим самим правилам. Так, відповідно до положень ст. 226 ЦПК України за формою та змістом заочне рішення повинне відповідати вимогам ст. ст. 213 і 215 ЦПК України, так само, як і будь-яке інше рішення суду.

Однак, заочне рішення суду має й низку відмінностей, які викликані специфікою заочного розгляду справи:

а) оскільки заочний розгляд справи є різновидом позовного провадження, то заочне рішення може бути ухвалене тільки відносно вимог, які підлягають розгляду в порядку позовного провадження, тобто позовних вимог;

б) в описовій частині заочного рішення, як правило, відсутній виклад позиції відповідача, оскільки вона невідома суду. Виключення складає ситуація, коли у справі знаходяться заперечення відповідача проти позову, викладені ним в письмовій формі і надані до суду в порядку ст. 128 ЦПК України. Заочний розгляд і, відповідно, заочне рішення є певним відхиленням від принципу змагальності сторін, оскільки відповідач не присутній в судовому засіданні при розгляді справи і тому не може відстоювати свою позицію у справі, брати участь у процесі доказування, виступати в судових дебатах;

в) в заочному рішенні, крім інформації, вказаної в ст. 215 ЦПК України, повинен також бути вказаний строк і порядок подання заяви про його перегляд;

г) заочне рішення, на відміну від звичайного рішення суду, може бути переглянуте судом, який його ухвалив. Такий перегляд здійснюється за двома формальними ознаками:

- чи є поважні причини неявки відповідача в судове засідання;
- чи є у відповідача обґрунтовані заперечення проти позову.

Таким чином, можна зробити висновок, що нові види судових рішень, введені завдяки запровадженню нових процесуальних форм у вітчизняному цивільному процесі, призвели до певних змін в існуючих та започаткування розробки нових підходів до класифікації рішень суду. Запровадження не зовсім вдалої термінології, яка стосується актів правосуддя в цивільному процесі призвела до можливості неправильного розуміння місця судового наказу в системі актів правосуддя і його неправомірного віднесення до видів рішень суду.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного процесу
Одеської національної юридичної академії (протокол № 2 від 25 вересня 2006 року)*

⁶ Лупеник Д. Д. Заочне рішення: його цілі, процедура, проблеми та шляхи вирішення // Право України.— 2004. — № 5. — С. 95.